

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه محقق اردبیلی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

نقد و تحلیل رمان ساربان سرگردان سیمین دانشور

استاد راهنما:

دکتر ابراهیم رنجبر

استاد مشاور:

دکتر محمد یآوری

توسط:

رقیه کریمی

دانشگاه محقق اردبیلی

زمستان ۱۳۸۹

تا خدا فریاد کشیدم: دستهایم بی رمق است، قدرتی می خواهم تا
دوباره توأم را باز یابم. ندا آمد: پدر

تقدیم به :
روان پاک پدرم

تقدیر و تشکر:

سر ارادت ما و آستان حضرت دوست که هرچه بر سر ما می‌رود ارادت اوست (حافظ)

سپاس بی پایان ایزد منان را که تا این لحظه از زندگی‌ام در سایه سار رحمتش بوده‌ام چرا که همه‌ی این‌ها نبود مگر لطف خدا.

از عنایات بی‌دریغ استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر ابراهیم رنجبر که اینجانب را از راهنمایی‌های عالمانه‌ی خود بهره‌مند نمودند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

از مشاوره‌ی فاضلان‌ه‌ی استاد ارجمندم جناب آقای دکتر محمد یآوری سپاس گزارم.

همچنین از زحمات بی‌شائبه‌ی استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر علی تسلیمی (استادیار دانشگاه گیلان) که همواره از نظراتشان بهره‌مند بوده‌ام، خالصانه قدردانی می‌نمایم.

از خانواده‌ی مهربانم، برادرانم و خواهرانم که سهم بزرگی در تکمیل این پژوهش داشته‌اند به ویژه سرکار خانم ته‌مینه کریمی که پیوسته مشوق من بوده‌اند، سپاس گزارم.

و در پایان در حد بضاعت ناچیز خود از تمامی کسانی که در به سامان رساندن این پژوهش یاری‌ام کرده‌اند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

نام خانوادگی دانشجو: کریمی اوجقاز	نام: رقیه
عنوان پایان‌نامه: نقد و تحلیل رمان ساربان سرگردان سیمین دانشور	
استاد راهنما: آقای دکتر ابراهیم رنجبر استاد مشاور: آقای دکتر محمد یآوری	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته: زبان و ادبیات فارسی گرایش: زبان و ادبیات فارسی دانشگاه: محقق اردبیلی دانشکده: ادبیات و علوم انسانی تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۸۹/۱۱/۰۴ تعداد صفحه: ۱۰۰	
کلید واژه‌ها: نقد، ادبیات داستانی، رمان، ساربان سرگردان، عناصر داستان، فمینیسم و پست مدرنیسم	
<p>چکیده:</p> <p>نقد و تحلیل آثار داستانی بهترین راه برای دست یابی به ارزش آن آثار است؛ پژوهش حاضر که هدف آن شناخت و معرفی یکی از آثار داستانی معاصر یعنی رمان ساربان سرگردان نوشته‌ی سیمین دانشور است، در چهار فصل تدوین شده است. فصل اول شامل مقدمه، بیان مسئله، اهداف، ضرورت تحقیق و سؤالات است و با معرفی سیمین دانشور و آثار او به پایان می‌رسد. در فصل دوم نیز به مبانی نظری، پیشینه‌ی تحقیق و روش اجرای آن پرداخته شده است که در قسمت مبانی نظری به تعریفی از ادبیات داستانی، رمان و مهم‌ترین عناصر داستانی پرداخته شده است. فصل سوم نیز قسمت بحث رساله است که شامل سه بخش عناصر داستانی در رمان مورد نظر، نقد فمینیستی رمان و نوع رمان است. بخش اول از این فصل به بررسی عناصر داستانی از جمله موضوع، مضمون، پیرنگ، زاویه‌ی دید، شخصیت و... اختصاص دارد که در نهایت با ارائه‌ی پیام داستان که همان دست یابی به هویت خویشتن است، به پایان می‌رسد. در قسمت نقد فمینیستی رمان، بعد از ارائه‌ی برخی از مؤلفه‌های این نوع از نقد، از جمله مردسالاری، پدرسالاری، تعدد زوجات، استقلال مالی زنان و... به تحلیل رمان مورد نظر بر اساس این مؤلفه‌ها پرداخته شده است. اما در بخش پایانی این فصل که مربوط به نوع رمان است، بعد از ارائه‌ی مختصری از تعریف و تاریخچه‌ی پست مدرنیسم، به بررسی این رمان بر اساس تکنیک‌های این نوع ادبی از جمله عدم قطعیت، جریان سیال ذهن، بی‌نظمی زمانی و... پرداخته شده است. فصل چهارم نیز شامل نتیجه‌گیری، پیشنهادها و فهرست منابع است. که در آن نتیجه‌ی حاصل از نقد و تحلیل رمان مورد نظر به صورت خلاصه بیان شده است و در نهایت با ارائه‌ی فهرست منابع به پایان می‌رسد</p>	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول - کلیات	
۲	۱-۱- مقدمه
۲	۲-۱- تعریف موضوع
۲	۳-۱- بیان مسأله
۳	۴-۱- فرضیه
۳	۵-۱- هدف و ضرورت تحقیق
۴	۶-۱- سؤالات تحقیق
۴	۷-۱- سیمین دانشور
۵	۱-۷-۱- اشارهای به زندگی دانشور
۵	۲-۷-۱- آشنایی با جلال
۵	۳-۷-۱- تحصیل در آمریکا
۵	۴-۷-۱- درنگی بر آثار دانشور
۶	۱-۴-۷-۱- آثار داستانی
۶	۲-۴-۷-۱- آثار تحقیقی
۶	۳-۴-۷-۱- ترجمهها
۷	۴-۴-۷-۱- ساربان سرگردان
فصل دوم - مبانی نظری و پیشینه ی تحقیق	
۹	۱-۲- مبانی نظری
۹	۱-۱-۲- ادبیات داستانی
۹	۲-۱-۲- رمان
۱۰	۳-۱-۲- عناصر داستان
۱۰	۱-۳-۱-۲- داستان
۱۱	۲-۳-۱-۲- موضوع
۱۱	۳-۳-۱-۲- مضمون
۱۲	۴-۳-۱-۲- طرح یا پیرنگ
۱۴	۵-۳-۱-۲- زاویهی دید
۱۵	۱-۵-۳-۱-۲- دیدگاه اول شخص یا من روایتی
۱۵	۲-۵-۳-۱-۲- دیدگاه دانای کل
۱۵	۳-۵-۳-۱-۲- دیدگاه دانای کل محدود

۱۶ زاویه‌ی دید نمایشی ۴-۵-۳-۱-۲
۱۶ دیدگاه تک گویی ۵-۵-۳-۱-۲
۱۷ دیدگاه دوم شخص ۶-۵-۳-۱-۲
۱۷ دیدگاه بدون راوی ۷-۵-۳-۱-۲
۱۸ شخصیت ۶-۳-۱-۲
۲۱ فضا و رنگ ۷-۳-۱-۲
۲۲ صحنه ۸-۳-۱-۲
۲۲ گفتگو ۹-۳-۱-۲
۲۳ لحن ۱۰-۳-۱-۲
۲۴ پیشینه‌ی تحقیق ۲-۲
۲۵ روش اجرای طرح ۳-۲

فصل سوم - بحث

۲۸ خلاصه‌ی داستان ۱-۳
۲۹ بررسی عناصر داستان در رمان «ساربان سرگردان» ۲-۳
۲۹ موضوع رمان ۱-۲-۳
۳۱ موضوع رمان ۲-۲-۳
۳۳ مضمون رمان ۳-۲-۳
۳۷ محتوای رمان ۴-۲-۳
۴۳ زاویه‌ی دید رمان ۵-۲-۳
۴۵ شخصیت‌های داستان ۶-۲-۳
۶۵ شخصیت پردازی ۷-۲-۳
۶۵ صحنه‌ی داستان ۸-۲-۳
۶۶ فضای داستان ۹-۲-۳
۶۷ گفتگو در داستان ۱۰-۲-۳
۶۸ لحن داستان ۱۱-۲-۳
۷۰ پیام داستان ۱۲-۲-۳
۷۴ دانشور و فمینیسم ۳-۳-۳
۷۵ نشانه‌های فمینیست در رمان «ساربان سرگردان» ۴-۳-۳
۷۵ مردسالاری ۱-۴-۳-۳
۷۷ پدرسالاری ۲-۴-۳-۳
۷۷ تعدد زوجات ۳-۴-۳-۳
۷۸ استقلال مالی زنان ۴-۴-۳-۳

۷۹ ۳-۳-۴-۵- آزار و اذیت زنان
۸۰ ۳-۳-۴-۶- تعدد شخصیت‌های زن
۸۱ ۳-۳-۴-۷- گفتار در ادبیات فمینیستی
۸۲ ۳-۳-۴-۸- کردار در ادبیات فمینیستی
۸۶ ۳-۵- نوع رمان
۸۶ ۳-۵-۱- نسبی گرایی و عدم قطعیت
۸۸ ۳-۵-۲- از هم گسیختگی و بی‌نظمی زمانی
۸۹ ۳-۵-۳- جریان سیال ذهن
۹۰ ۳-۵-۴- دور باطل
۹۲ ۳-۵-۵- ترکیب نظم و نثر در داستان
۹۳ ۳-۵-۶- هستی‌شناسی
۹۳ ۳-۵-۷- کولاژ

فصل چهارم - نتیجه‌گیری

۹۶ ۴-۱- نتایج
۹۷ ۴-۲- پیشنهادها
۹۸ ۴-۳- منابع و مآخذ

فصل اول

کلیات

۱-۱- مقدمه

نقد آثار ادبی، بهترین راه برای درک بهتر یک اثر محسوب می‌شود؛ زیرا بررسی همه جانبه‌ی اثر ادبی جز از طریق نقد آن امکان پذیر نمی‌باشد. از این طریق است که خواننده به ارزش آن اثر پی می‌برد. بنابراین اهمیت نقد ادبی کمتر از اهمیت ادبیات نیست.

نگاهی نقادانه به آثار ادبی، نقاط ضعف و قوت و همچنین موقعیت تاریخی، اجتماعی و سیاسی یک اثر و به تبع آن، جایگاه ادبی آن را به خواننده‌اش می‌شناساند. بنابراین از دریچه‌ی نقد آثار ادبی می‌توان ساختار جامعه‌ای را که اثر محصول آن است، به روشنی تبیین نمود. در واقع بررسی ساختار درونی یک اثر، راهی برای دست یابی به ساختار جامعه‌ی بیرون است زیرا این آثار به شدت تحت تأثیر شرایط و اوضاع حاکم بر جامعه‌ی خود قرار دارند بنابراین نقد و تحلیل آن‌ها امکان شناخت ابعاد مختلف جامعه را به دست می‌دهد و از دیگر سو، امکان شناخت اندیشه‌های نویسنده و همچنین اطلاعات او را از جامعه‌ی خود، امکان پذیر می‌کند.

هدف از نقد ادبی یک اثر، ارزیابی کیفیت آن اثر است و این که رعایت چه قواعد و اصولی سبب شده تا اثری مورد قبول واقع شود و همچنین وجود چه عواملی از اهمیت آن اثر کاسته است. در واقع مهم‌ترین هدف آن، نشان دادن ارتباط ادبیات با جامعه و تأثیر جامعه بر ادبیات و همچنین تأثیر ادبیات بر جامعه است. به عبارتی آشکار کردن رابطه‌ی دو سویه‌ی آن‌هاست.

۱-۲- تعریف موضوع

موضوع این پایان نامه، نقد و بررسی رمان ساریان سرگردان سیمین دانشور است، که این تحلیل از جوانب مختلف از جمله بررسی عناصر داستانی، مؤلفه‌های فمینیستی و پست مدرنیستی صورت می‌گیرد.

۱-۳- بیان مسأله

ادبیات یک ملت آینه‌ی تمام نمای عواطف، رویدادها، رفتارها، اندیشه‌ها و اوصاف اخلاقی آن ملت، به عبارت دیگر تاریخ حقیقی آن ملت است، تا جایی که می‌توان یک جامعه را با بررسی محتوا و موضوع

ادبیات آن، شناخت. به تعبیری ادبیات هر ملتی زبان گویای آن محسوب می‌شود. آثار ادبی امروزه در قالب داستان کوتاه، رمان، تئاتر و شعر جلوه می‌کند. رمان که یکی از مهم‌ترین قالب‌های ادبی است، یکی از منابع شناخت قابل اعتماد فرهنگ و ادب یک کشور به شمار می‌آید، که شناخت آن باعث آگاهی هر فردی از تاریخ، باورها و آداب و رسوم کشور خویش می‌گردد.

به دلیل جدی نبودن نقد در کشورمان و توجه عمومی به ادبیات کلاسیک و همچنین نگاهی گذرا به رمان معاصر، از جایگاه ادبیات معاصر در کنار ادبیات کهن اطلاع دقیقی نداریم. بنابراین دقیقاً نمی‌دانیم که سطح و جایگاه ادب معاصر از دیدگاه رمان نویسی در کنار ادب معاصر سایر ملل چیست. شناخت هر ملتی جزو ضروریات اساسی حیات آن ملت است و شناخت ملتی بدون ادبیات آن ناقص است. لذا اگر ملتی جایگاه ادب خود را نداند مطلقاً نخواهد توانست جایگاه خود را در میان فرهنگ‌ها و تمدن‌های دیگر تعیین کند.

در این رساله سعی کردیم تا یکی از مهم‌ترین رمان‌های معاصر، نوشته‌ی یکی از بزرگ‌ترین نویسندگان معاصر، یعنی رمان «ساربان سرگردان» نوشته‌ی سیمین دانشور مورد نقد و تحلیل قرار دهیم و از دیدگاه‌های مختلف بررسی و تحلیل نماییم تا زمینه‌های اجتماعی مؤثر در آن وجوه‌های فرهنگی و اجتماعی آن را ارزیابی کنیم تا بتوانیم به شناخت هویت ادبی و اجتماعی آن پی‌ببریم و از این طریق کمکی به شناخت زمان و مکان نویسنده و ارزش‌های حاکم بر زندگی مردمان او بکنیم.

۴-۱- فرضیه

دانشور یکی از بزرگ‌ترین نویسندگان معاصر ایران است؛ رمان «ساربان سرگردان» او نیز یکی از مهم‌ترین منابع شناخت اجتماعی و فرهنگی و عاطفی ملت ایران در عصر اوست؛ این رمان واقعیات تاریخی را در لفافه‌های هنری به نمایش گذاشته است؛ با شناخت این رمان می‌توان جایگاه یکی از نویسندگان معاصر را در ایران و جهان معین کرد.

۵-۱- هدف و ضرورت تحقیق

هدف: هدف این رساله شناخت و معرفی یکی از آثار ادبی معاصر در قالب رمان است. در واقع هدف ما شناخت شخصیت‌ها، موضوع، مضمون و پیام رمان است تا با شناخت اینها دریابیم که نویسنده جامعه را

چگونه در این رمان انعکاس داده است و این انعکاس تا چه حد با واقعیت‌ها تطابق دارند و تا چه حدی غیر واقعی و خیالی هستند. لذا برای معرفی و شناخت حقیقی یک جامعه، شناخت همه‌ی این موارد لازم است.

ضرورت: برای معرفی شناخت دقیق یک جامعه، شناخت ابعاد گوناگون آن جامعه از جمله اصول اخلاقی، طبقات جامعه اعم از فرهنگی، مادی و...، تاریخ، حوادث گوناگون و همچنین احوال عاطفی موجود در آن جامعه، ضرورتی تردید ناپذیر است. شناخت این ابعاد در سایه‌ی شناخت آثار ادبی به جا مانده از فرهنگ و ادب یک کشور میسر می‌شود چرا که شناسایی و شناساندن این آثار می‌تواند چهره‌ی ادبی یک جامعه را بهتر به دیگران معرفی کند. از این رو نوشتن این رساله به اندازه ضرورت شناخت ابعاد تاریخی، اجتماعی، عاطفی، اخلاقی و ... اهمیت دارد.

۱-۶- سوالات تحقیق

- ۱- این اثر تا چه اندازه با رویکرد تازه‌اش نسبت به ادبیات دارای توفیق بود است یعنی آیا توانسته است که منظور خود را در عین ابتکار در داستان نویسی ارائه کند؟
- ۲- آیا این اثر دانشور به گونه‌ای در ایدئولوژی گروه خاصی محدود می‌شود یا فرا ایدئولوژیک است؟
- ۳- شخصیت‌های محبوب دانشور چه کسانی هستند آیا توانسته است آن‌ها را به خوبی نشان دهد؟
- ۴- چه چیزهایی از جامعه در این رمان انعکاس داده شده است و این انعکاس تا چه حد واقعی است؟

۱-۷- سیمین دانشور

دانشور از رمان نویسان برجسته‌ی زبان و ادبیات فارسی است که آثار او در شکوفایی ادبیات داستانی معاصر، تأثیر بسزایی داشته است. اوج هنر داستان نویسی دانشور در رمان «سووشون» است. او علاوه بر نفوذ فوق العاده‌ی او که بر ادبیات داستانی ایران دارد، از نظر تکنیک نویسندگی نیز یکی از فنی‌ترین داستان نویسان معاصر محسوب می‌شود. او همچنین سرآمد رمان نویسان ادبیات فارسی زنان نیز می‌باشد.

۱-۷-۱- اشاره‌ای به زندگی دانشور

سیمین دانشور، سرآمد داستان نویسان معاصر ایران، فرزند دکتر محمد علی دانشور و قمرالسلطنه حکمت است که در اردیبهشت ماه سال ۱۳۰۰ در شیراز به دنیا آمد. «دوران ابتدایی و متوسطه را در مدرسه‌ی مهر آیین گذراند و بلافاصله در دانشکده‌ی ادبیات ثبت نام کرد. پس از گرفتن مدرک لیسانس در سال ۱۳۲۸ دکترای فارسی را با رساله‌ای با نام «علم الجمال و جمال در ادبیات فارسی تا قرن هفتم هجری به پایان رسانید.» (حریری، ۱۳۶۶: ۵)

۱-۷-۲- آشنایی با جلال

دانشور در سال ۱۳۲۷ شمسی با جلال آل احمد آشنا شد و این آشنایی به ازدواج انجامید: «به طور خلاصه در سال ۲۷ من از اصفهان می‌آمدم و جلال از شیراز. در اتوبوس، ما که سوار شدیم، جلال پا شد و سوغاتی‌های مرا بالای اتوبوس جا داد و پهلوی من نشست. البته اسم همدیگر را می‌شناختیم ... اما نمی‌دانستم انقدر جوان است و اولین حرفی که زدم همین بود که گفتم شما چقدر جوانید و کارتان برتر از سنتان است. او هم مرا شناخت ... تمام روز با هم بودیم و از هر دری سخن گفتیم و این آشنایی در تهران که آمدیم، ادامه یافت و به دوستی و عشق متقابل و بعد به ازدواج منجر شد.» (آژند، ۱۳۸۳: ۱۰۵) هرچند دانشور با ازدواج با جلال به طبقه‌ی خود پشت می‌کند، اما «جلال از نظر تفکر همانی است که سیمین در جستجویش بود.» (همان)

۱-۷-۳- تحصیل در آمریکا

دانشور در سال ۱۳۳۱ شمسی با بهره‌گیری از بورس تحصیلی به آمریکا رفت و مدت دو سال در رشته‌ی زیباشناسی در دانشگاه استنفورد کالیفرنیا به تحصیل پرداخت. او در آن مدت، در کلاس‌های نویسندگی خلاقه‌ی والاس استنر شرکت می‌کرد. او هیچ‌گاه از خواندن، نوشتن، تحصیل و تدریس فارغ نشد.

۱-۷-۴- درنگی بر آثار دانشور

دانشور به عنوان یک نویسنده تا به امروز، پیوسته قلمش در حال آفرینش و خلق آثار ادبی و هنری بوده است و همواره سخنی تازه برای گفتن و نوشتن دارد. آثار او نه تنها پیشگام محصول ادبی زنان ایرانی

است و آثار آن‌ها را در این زمینه ارتقاء داده است، بلکه در شکوفایی ادبیات داستانی معاصر نیز تأثیر بسزایی داشته است.

دانشور در نگارش آثار خود هرگز مقلد صرف نبوده است و حتی با اینکه در کنار یکی از بزرگ‌ترین داستان‌نویسان معاصر ایران یعنی آل احمد، زیسته است، اما به هیچ وجه از شیوه‌ی داستان‌نویسی او پیروی نکرده است. بلکه خود او در این زمینه صاحب سبک بوده است. از این رو می‌توان او را نویسنده‌ای نوآور خواند که در عین حال بر اصول و شیوه‌های پیشرفته‌ی داستان‌نویسی جهان نیز مسلط است. چنان که از آثار اخیرش به خوبی پیداست.

در اهمیت آثار دانشور همین بس که دائماً در حال تجدید چاپ هستند و همواره با تیراژ بالا منتشر می‌شوند. بنابراین کارنامه‌ی ادبی او سرشار از آثاری درخشان و ماندگار است. اما به طور کل آثار دانشور را می‌توان به شرح زیر معرفی کرد:

۱-۴-۷-۱ آثار داستانی

آتش خاموش (۱۳۲۷)، شهری چون بهشت (۱۳۴۰)، سووشون (۱۳۴۸)، به کی سلام کنم (۱۳۵۹)، غروب جلال (۱۳۶۰)، جزیره‌ی سرگردانی (۱۳۷۲)، از پرنده‌های مهاجر پپرس (۱۳۷۶)، ساربان سرگردان (۱۳۸۰) و انتخاب (۱۳۸۶)

۱-۴-۷-۲ آثار تحقیقی

شاهکارهای فرش ایران در دو جلد (انگلیسی و فارسی) و شناخت و تحسین هنر

۱-۴-۷-۳ ترجمه‌ها

سرباز شکلاتی اثر برنارد شاو (۱۳۲۸)، دشمنان اثر آنتوان چخوف (۱۳۲۸)، راز موفق زیستن اثر دیل کارنگی (۱۳۳۰)، بئاتریس اثر آرتور شنیتسلر (۱۳۳۲)، کمدی انسانی اثر ویلیام سارویان (۱۳۳۳)، داغ ننگ اثر ناتانیل هائورن (۱۳۳۳)، همراه آفتاب اثر هارول کورولندر (۱۳۳۷)، باغ آلبالو اثر آنتوان چخوف (۱۳۴۷)، بنال وطن اثر آلن پیتون (۱۳۵۱)، چهل طوطی (۱۳۵۱)، ماه عسل آفتابی از نویسندگان مختلف (۱۳۶۲).

۱-۷-۴-۴- ساربان سرگردان

رمان «ساربان سرگردان» جلد دوم از یک مجموعه‌ی سه جلدی (تریلوژی) است که در واقع ادامه‌ی رمان «جزیره‌ی سرگردانی» می‌باشد. و همان طور که خود نویسنده گفته است، جلد سومی هم با نام «کوه سرگردان» دارد که هنوز منتشر نشده است. رمان «ساربان سرگردان» جایگاه دانشور را در ادبیات مدرن و همچنین پسامدرن، بیش از پیش تثبیت کرد زیرا این رمان شامل ویژگی‌های داستان‌های مدرن و همچنین برخی از تکنیک‌های پسامدرن است. از این رو به گفته‌ی دکتر پاینده این رمان متعلق به زمانه‌ی ماست.

دانشور در این رمان، واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی سال‌های قبل از انقلاب و بعد از آن را تا جنگ تحمیلی از دید یک زن به تصویر می‌کشد. او در این رمان وقایع تاریخی سرزمین خود را در زمانی مشخص، بازگو می‌کند. و به نوعی به تحلیل آن وقایع می‌پردازد. علاوه بر این داستان در بطن خود مضمونی عاشقانه هم دارد. که در واقع بازخوانی خاطرات نویسنده از زندگی مشترک خویش است. از این رو کتاب علاوه بر این که نوعی سال شمار و تقویم تاریخی معین است، نوعی خود زندگی نامه نیز محسوب می‌شود. «از آن نوع رمان‌هایی که نویسنده زندگی قهرمانانش را بهانه‌ای می‌کند برای از خود گفتن و از آن نقابی می‌سازد برای پنهان کردن خود و جنبه‌ای تخیلی دادن به اثر. به تعبیری می‌کوشد با تبدیل «من» شخصی خویش به «او»، به عنوان شخصیتی داستانی، از خاطره و تاریخ، داستان پدید آورد.» (میرعابدینی، ۱۳۸۳: ۱۴۸)

رمان «ساربان سرگردان» کتابی تاریخی و تا حدی تعلیمی است با نثری شیوا و روان و سرشار از قطعه‌های زیبای فلسفی که بیانگر نگرش و اعتقادات مذهبی نویسنده‌اش است.

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه‌ی تحقیق

۲-۱- مبانی نظری

۲-۱-۱- ادبیات داستانی

ادبیات داستانی بخشی از ادبیات است که همه‌ی انواع آثار داستانی را در بر می‌گیرد و شامل قصه، رمانس، رمان، داستان کوتاه و ... است. تاریخ داستان نویسی در ایران به سده‌های نخستین باز می‌گردد و ادبیات ما با انواع صورت‌های داستانی از جمله حکایت، افسانه، تمثیل و... آمیخته است. اما داستان نویسی جدید ادامه‌ی طبیعی این ادبیات نیست. ادبیات داستانی نوین ایران از بدو شکل‌گیری فراز و نشیب‌های فراوانی را پشت سر گذاشته است. این نوع ادبی، از لحاظ ساختار و محتوا به شدت تحت تأثیر جریان‌های سیاسی و اجتماعی بوده است؛ به ویژه جریان کودتای بیست و هشت مرداد سال ۱۳۳۲ تأثیر فراوانی بر ادبیات نوین ما به جای گذاشته است از این رو تا امروز شاهد انعکاس واقعیت‌های سیاسی - تاریخی در ادبیات داستانی نوین هستیم.

از آن جا که ادبیات هر کشور تبلور باورها و اندیشه‌ها و آداب و رسوم آن کشور است، از این رو یکی از راه‌های آشنایی با فرهنگ و اعتقادات و همچنین تاریخ هر ملتی، شناخت متون داستانی آن است که می‌تواند سیر تاریخی، اجتماعی و سیاسی آن را بازگو کند.

۲-۱-۲- رمان^۱

«مهم‌ترین و معروف‌ترین شکل تبلور یافته‌ی ادبی روزگار ماست. که با دن کیشوت اثر سروانتس در خلال سال‌های ۱۶۰۵ تا ۱۶۱۵ تولد یافته است.» (میرصادقی، ۱۳۸۰: ۲۱) اما در تعریف رمان می‌توان گفت «روایت منثور داستانی طولانی که شخصیت‌ها و حضورشان را در سازمان بندی مرتبی از وقایع و صحنه‌ها تصویر کند.» (همان: ۲۴) یا «نثر روایتی خلاقه‌ای با طول شایان توجه و پیچیدگی خاص که با تجربه‌ی انسانی همراه با تخیل سر و کار داشته باشد و از طریق توالی حوادث بیان شود و در آن گروهی از شخصیت‌ها در صحنه‌ی مشخصی شرکت داشته باشند.» (همان) رمان شکل تکامل یافته‌ی ادبیات

1- Novel

داستانی و در حقیقت چیره‌ترین نوع آن است. در واقع امروزه از میان انواع ادبیات داستانی، ژانر غالب، رمان است به حدی که می‌توان گفت ادبیات امروز، ادبیات رمان محور است. امروزه رمان جایگاه بسزایی در میان طرفداران خود دارد و از آن جا که توانسته است واقعیات جامعه را در خود منعکس کند، بخش مهمی از ادب و فرهنگ یک کشور محسوب می‌شود. بنابراین با شناخت هر چه بیشتر رمان معاصر می‌توان به جایگاه ادبی آن کشور پی برد. به تعبیری رمان می‌تواند در برجسته‌سازی چهره‌ی ادبی جامعه‌ی خود کمک شایانی داشته باشد، زیرا رمان بیش از هر نوع ادبی دیگری تحت تأثیر شرایط و اوضاع جامعه‌ی خود قرار دارد. از اینرو رمان در بهترین شکل خود می‌تواند انعکاس این واقعیات باشد.

۲-۱-۳- عناصر داستان

هر داستان متشکل از اجزا و عناصری است که در واقع پیکره‌ی داستان را تشکیل می‌دهند. این عناصر رابطه‌ای تنگاتنگ با یکدیگر دارند و شبکه‌ای در هم تنیده را به وجود می‌آورند. بنابراین برای نوشتن هر داستان ناگزیر از رعایت مجموعه‌ی این عناصر هستیم زیرا این عناصر داستان هستند که مقبولیت آن را سبب می‌شوند. در واقع آن چه ما را به ساختار هر داستانی رهنمون می‌کند، بررسی عناصر آن داستان است که هر نویسنده‌ای در آثار خود به تناسب از آن بهره‌مند می‌شود. همان طور که گفته شد عناصر داستان به هم پیوسته هستند از این رو ممکن است مطالب واحدی در برخی از آن‌ها تکراری باشد. هم چنین شایان ذکر است که در مورد تعداد عناصر داستان نظر واحدی وجود ندارد بلکه نظرات متفاوت است، از این رو در این رساله نیز عناصری که کاربرد بیشتری دارند، مورد توجه قرار می‌گیرند.

۲-۱-۳-۱- داستان^۱

«داستان نقل وقایع است به ترتیب توالی زمان، در مثل نهار پس از چاشت و سه شنبه بعد از دوشنبه و بر همین منوال. داستانی که واقعاً داستان باشد باید واجد یک خصیصه باشد: شنونده را بر آن دارد که بخواهد بداند بعد چه پیش خواهد آمد.» (میرصادقی، ۱۳۸۰: ۳۹) بنابراین تعریف می‌توان گفت داستان بیان رویدادها با توجه تسلسلی است که در آن به وقوع می‌پیوندد، این روایت منظم حوادث باعث می‌شود تا خواننده به خواندن ادامه داستان ترغیب شود و مدام از خود سؤال کند بعد چه خواهد شد؟ می‌توان گفت روایت منظم و مرتب داستان باعث کشش و جاذبه‌ی آن می‌شود.

1- Story

۲-۱-۳-۲- موضوع^۱

«موضوع هر داستان مفهومی است که داستان درباره‌ی آن نوشته می‌شود.» (مستور، ۱۳۸۴: ۲۸) در واقع «موضوع، شامل پدیده‌ها و حادثه‌هایی است که داستان را می‌آفرینند و درونمایه را تصویر می‌کنند، به عبارت دیگر موضوع قلمرویی است که در آن خلاقیت می‌تواند درونمایه‌ی خود را به نمایش گذارد.» (میرصادقی، ۱۳۸۰: ۲۱۷) بنابراین تمامی حوادثی که در داستان رخ می‌دهند باید به نحوی با موضوع داستان در ارتباط باشند بدین معنا که رویدادهای داستان باید حول محور موضوع داستان بگردد زیرا «موضوع داستان مانند تنه‌ی درخت، شاخه‌ها و برگ‌های داستان را حول خود نگه می‌دارد... گویی موضوع داستان چنان هسته‌ای مغناطیسی است که قطعه‌های داستان را به خود جذب می‌کند و نگه می‌دارد.» (مستور، ۱۳۸۴: ۷۴) بنابراین موضوع یکی از مهم‌ترین عناصر تشکیل دهنده‌ی داستان است و در واقع پیکره‌ی داستان را تشکیل می‌دهد.

انتخاب موضوع اولین گام در نوشتن داستان است بدین ترتیب هر داستانی ناگزیر از داشتن موضوعی است که این موضوع می‌تواند عشق، ترس، شرارت، انتقام جویی و یا هر مفهوم دیگری باشد.

۲-۱-۳-۳- مضمون^۲

هر داستانی متشکل از عناصری است که ترکیب این عناصر منجر به آفرینش یک اثر واحدی می‌شود. این عناصر عبارتند از شخصیت‌ها، موضوع، فضا، لحن و... که هرگاه پیوند بین آنها محکم‌تر باشد، اثر از ارزش بیشتری برخوردار خواهد بود. در داستان این وظیفه یعنی هماهنگی بین عناصر داستان بر عهده‌ی درونمایه و مضمون داستان است.

مضمون داستان را که از آن به فکر حاکم بر داستان تعبیر می‌شود، این گونه تعریف کرده‌اند: «فکر اصلی و مسلط در هر اثری است. خط یا رشته‌ای که در خلال اثر کشیده می‌شود و وضعیت و موقعیت‌های داستان را به هم پیوند می‌دهد.» (میرصادقی، ۱۳۸۰: ۱۷۴)

می‌توان گفت درونمایه و مضمون هر اثر، دیدگاه و نظری است که از خواندن آن اثر دریافت می‌شود. به تعبیری «جهت‌گیری نویسنده است نسبت به موضوع داستان.» (مستور، ۱۳۸۴: ۳۰) از این رو از یک موضوع می‌توان با مضامین مختلف، آثار متعددی خلق کرد. بنابراین می‌توان گفت تفاوت بین آثار، ناشی

1- Subject

2- Theme

از تفاوت درونمایه‌های آن‌هاست از این رو است که رابرت اسکولز از درونمایه تحت عنوان جنبه‌ی تحلیلی داستان یاد می‌کند. (اسکولز، ۱۳۸۳: ۲۲) زیرا «درونمایه‌ی هر داستان عنصری است محتوایی و معطوف به میزان شعور و دریافت نویسنده از زندگی» (مستور، ۱۳۸۴: ۳۱). پس می‌توان گفت که تنها از طریق تجزیه و تحلیل اثر می‌توان به درونمایه‌ی آن پی برد.

همان طور که گفتیم وظیفه‌ی اصلی درونمایه، ایجاد انسجام بین سایر عناصر داستان است، البته این تأثیر دو سویه است بدین معنا که سایر عناصر داستانی در شکل‌گیری درونمایه مؤثر هستند. به تعبیری «بر آیند معنوی داستان است. از این رو در پرورش و پرداخت آن، همه‌ی عناصر داستانی به نحوی دخالت دارند. این دخالت بر اساس نظم درونی میان عناصر داستانی صورت می‌گیرد، در واقع درونمایه‌ی داستان ثمره‌ی نظم‌ی دقیق میان عناصر داستانی است که از این نظم به وحدت هنری تعبیر می‌شود.» (مستور، ۱۳۸۴: ۳۲)

۲-۱-۳-۴- طرح یا پیرنگ^۱

هر نویسنده‌ای برای شروع کار خود نیاز به یک طرح دارد و قبل از این که شروع به نوشتن کند، چارچوبی از داستان را در ذهن خود پی‌ریزی می‌کند. بنابراین طرح اولین گام برای ایجاد یک اثر است. البته این بدان معنا نیست که تنها داشتن طرح برای نوشتن یک اثر کافی است بلکه طرح مهم‌ترین عنصر و در واقع اولین عنصر داستان ساز است. به تعبیری خطوط اصلی داستان در طرح داستان طراحی می‌شود.

بعد از خواندن یک اثر، اولین سؤالی که به ذهن خواننده می‌رسد، این است که داستان درباره‌ی چه بود؟ «کسی که داستان را خوانده است می‌کوشد تا در پاسخ به این پرسش، اسکلت و استخوان بندی داستان را که به طرز تعلیلی به هم پیوند می‌یابند، بازگو کند.» (مستور، ۱۳۸۴: ۱۳) بنابراین «طرح یا پیرنگ وابستگی موجود میان حوادث داستان را به طور عقلانی تنظیم می‌کند.» (میرصادقی، ۱۳۸۰: ۶۴) و حوادث داستان از آشفتگی به سوی نظم و ترتیب سوق می‌دهد. البته این نظم بر اساس روابط علت و معلولی میان حوادث داستان ایجاد می‌شود، بدیهی است که منطق هر داستانی مبتنی بر همین روابط منظم علت و معلولی رویدادها و وقایع خواهد بود.

1- Plot